

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

**„... nem szabad feledNI...!”
KORTÁRS MAGYAR KÖLTŐK
NAGY IMRE-ÉLMÉNYE**

1956 őszeének rendhagyó dramaturgiájú, tisztaságot sugárzó napjaiban az egy ütemre mozduló magyarságnak katartikus élményben lehetett része. A forradalommal közösséget vállaló írók-költők a világtörténelmileg is jelentős napok hatására ígéretes távlatokról, a szabadság elérhető közelségéről, magyar csodáról, harmadik útról és „emelkedő nemzetről” beszéltek. 1956 egyszerre felemelő és tragikus napjaiban – Székelyhidi Ágoston nagy formátumú írását idézve – a megosztásból összetartás lett, hogy aztán a leveretés nyomán az összetartásból újfent megosztás legyen. Az 1956-os forradalom és szabadságharc mint abszolút viszonyítási pont azért lehet a mai Magyarország legfontosabb hagyománya, mert – Csoóri Sándorral szólva – „ötvenhatban minden megtörtént: az is, ami bekövetkezett, és az is, ami nem. Lejátszódott bizonyos értelemben a múltunk, és lejátszódott bizonyos értelemben a jövőnk is.” Ennek megfelelően a – prózában és versben egyaránt sokféle regiszteren megszólaló – magyar irodalom 1956 szellemének ideálképét s az ideálkép kifosztásának lelki dokumentálását adja. Az 1956-os témájú, illetve ahhoz kapcsolódó irodalmi alkotások az örökség súlyával szembesítve mindenekelőtt arra intenek bennünket, hogy „tisztának a tisztát őrizzük meg”.

1956 súlyos örökségén belül a mártír miniszterelnök, Nagy Imre személye bizonyos körök számára mindmáig megemészthetetlen. Ehhez képest igencsak elgondolkoztató, hogy a küldetését példásan teljesítő, az áldozatot tudatosan vállaló egykori miniszterelnöknek Faludy Györgytől, András Sándortól Máté Imrén, Gömöri Györgyön át Nagy Gáspárral és Petri Györggyel bezárólag miért van megannyi híve és tisztelője. Fölöttébb beszédes, hogy a felsoroltak Nagy Imre-élménye meglepően egynemű, (lényegében egy irányba mutató), letisztult és világos. Hitem szerint azért, mert a történelmileg kritikus helyzetekben nemzetével egyé válna képes volt fölnőni a feladathoz, s a legdrámaibb pillanatokban emberként és magyarként is megállta a helyét. A Nagy Imréék ünnepélyes újratemetésén elmondott beszédében Méray Tibor nagyon pontosan fogalmazta meg e magatartás lényegét: „Mi sem lett volna számára könnyebb, mint hogy galád elrablása előtt vagy után egyetlen tollvonással lemondjon miniszterelnöki tisztéről, egyetlen behódoló mozdulattal megtagadja a forradalmat, s ezáltal

megmentse az életét.” Nagy Imre viszont – minő ritka morális tartás ez – még a szorongatott helyzetben, a fogságban sem lett a börtönőrök foglya; „ő inkább akart egyenes derékkal meghalni, mintsem térden állva élni”. Az eszménytelen baloldaliak leginkább talán azt nem értik, hogy miként lehet valaki egyszerre kommunista és hazafi, kommunista és reformátor.

Hogy Nagy Imre életművének politikai és emberi üzenete mennyire kikezdetetlen és tiszteletet parancsoló, arra a sok kínálkozó példa közül álljon itt Petri György idevágó versének egy részlete: „Én nem koszorúzó és nem adok/ interjút. Személyes kapcsolatom van/ Nagy Imrével, annak ellenére,/ hogy sohasem találkoztam vele. Sajnos./ Sokat tanulhattam volna tőle./ Érzelemgazdagságot, bölcsességet./ És ami a legfontosabb: igenis lehet/ erkölcsösen politizálni” (1956). Nagy Imre, mint tudjuk – az orosz tankok fedezékében hatalomra kerülő Kádár János legendás „szavahihetőségének” köszönhetően – 1958. jún. 16-án, bitófán végezte. Bírái előtti helytállása, a kivégzés pillanatáig tanúsított méltósága, emberi tartása joggal avatja őt a 20. századi magyar történelem egyik legvonzóbb és legtiszteletreméltóbb alakjává. András Sándor Nagy Imre-képe is ezt a vélekedést erősíti bennünk: „Utolsó kívánsága az akasztás előtt/ hogy fenntarthassa a szemüvegét./ Amikor összerándult a teste és előrezökent a halálba,/ a fémkeretes könnyű üveg/ betonra hullott és megrepedt./ Ha látni akarsz, vedd föl/ tedd föl és tekint/ a repedt világba” (*Nagy Imre*).

Itt jegyezzük meg, hogy a mártír miniszterelnök cvikkernek nevezett szemüvege a versek jelentésvilágának makacsul ismétlődő motívuma, afféle szöveg-szervező erőközpontja. A ’cvikker’ mint visszatérő értékjelkép a Nagy Imre-versek metaforikájában nyilvánvalóan a látás, a tisztánlátás, a gáncstalan tekintet, a tág horizontú szemlélődés, a távlatos gondolkodás etalonná minősülő szimbóluma, a politikai bölcsesség, az emberi tisztesség és az áldozat-vállaló bátorság világnyivá táguló, mágikus jelképe. A ’cvikker’ mint értékjelkép a küzdött értéktudat belső bizonyosságát, az önmaga értékére ébredő személyiség sérthetetlen integritását fejezi ki, ugyanakkor a kihívás és beavatás alapvető fontosságú, emblemátikus jellegű kelléke is. A „megiramodott képzeletű macskajancsik” tobzódása idején nem kevés kurázi és muníció szükségeltetik ahhoz, hogy valaki Nagy Imre legendás cvikkerével próbáljon nézni és látni.

Miután sokan sokféleképpen láttatják, a Nagy Imre személyéről alkotott kép több, részint egymásnak is ellentmondó, részint pedig egymást feltételező és magyarázó mozaikból áll össze. András Sándor versében „csillagos, szép mosolyával” halálában is a remény és az újjászületés letéteményeseként jelenik meg (*Gyászmise a Hattyú utcai kocsmában*). Gömöri György versnekrológja szerint „nem e világra való volt ennyi naiv bizalom”, mégis „vannak még, akik érzik kézzszorításmelegét, s idézik utolsó, hátrahagyott szavait” (*Emléksorok egy áldozatról*). Serfőző Simon idéző költeményében a föllélegzést, megkönnyebbülést hozó miniszterelnökre emlékeztet, aki „ígerte könnyítését a terheknek”, s aki „a büntető táborokat, e szégyen-és gyalázattellepeket számoltatta fel” (*Hiába sulykol-*

ták). Fáy Ferenc pasztellszerű, látomásos darabjában az ismeretlen somogyi falu gyökereit nem felejtő hű szülőtte jelenik meg, akinek távlatos álmait vigyázza az otthoni föld, s „a tarkaszóttos, ravasz, titkokkal terhes őszi rét/ vizek fényében őrizi jó fiának a cvikkerét” (*Missa Hungarica*). Máté Imre népköltészeti ihletésű opusában a magyarok igazi reménységeként, törhetetlen hazafiként, hitvalló vértanúként áll előttünk Nagy Imre, akit bitóra lehetett juttatni, de akinek a szellemét soha nem lehet megölni, mert „... ha tüzes kakas szól,/ vissza is fog jönni,/ Dózsa György jobbján fog/ igazságot tenni!” (*Nagy Imre*). Petri György szándékosan alulstilizált művében a forradalom első napjaiban valamelyest kényszerpályán mozgó, kissé személytelennek és bizonytalannak mutakozó férfi jelenik meg, akit csalódottan hallgatott az akkor 13 éves kamasz, s akiről utóbb illúziótlan szépséggel beszél a költő: „Ki mondja meg, mi lett volna mondható/ arról az erkélyről. Elgéppuskázott lehetőségek/ vissza nem térnek. Börtön, halál/ nem köszörüli ki a pillanat élit,/ ha kicsorbult. De emlékeznünk szabad/ a vonakodó, sértett, tétova férfira,/ akibe mégis/ fölszivároghatott/ düh, káprázat, országos vakremény,/ amikor arra ébredt/ a város: lövik szét” (*Nagy Imréről*).

Ezekből az alakrajzokból végül is egy olyan tiszteletre méltóan rokonszenves, pozitív üzeneteket hordozó, helyenként idealizáltak és mitizáltak tetsző figura magasodik föl előttünk, aki saját korlátain és korábbi reflexein fölülemelkedve sodródó hősből tragikus hőssé tudott válni. Összes hibája és esetleges mulasztása ellenére ekként szerepel a történelmi emlékezetben is, hiszen tudatosan vállalta a vérbefojtott forradalom eszményei melletti bátor kiállást, s ezáltal a vértanúságot is. Az, hogy nem kért kegyelmet, mindenképpen emberi nagyságra vall. Az pedig, hogy a politikai rehabilitációjára vonatkozó baljóslatú víziója is beigazolódott – nevezetesen, hogy azok rehabilitálják majd, akik halálra ítélték –, csak a legnagyobbakra jellemző éleslátását dicséri.

Faludy György szakrális jellegű halottsiratója az utolsó nap hajnalán leltárt készítő, a halálra derűsen és tiszta lélekkel készülő, a végső pillanatokat méltósággal és nyugalommal fogadó, cvikker nélküli, ősz férfit láttatja, azt a Nagy Imrét, aki tudta, hogy „a század titkát ő oldotta meg félúton”, s aki sejtette, hogy „bölcs bátorsága, tisztessége” révén „ő lesz fajtánk példaképe”. Miként monográfiájában Pomogáts Béla írja: „A bölcs bátorság és a tisztesség arra a történelmi szerepvállalásra utal, amelynek során Nagy Imre, mint az 1945-ös földreform előkészítője, az 1953-as demokratizálási kormányprogram meghirdetője és az 1956-os forradalom miniszterelnöke, majd vértanúja mindig is a magyar nép mellett kötelezte el magát, miközben a 'bátorság' erénye mellett követni kívánta a politikusi 'bölcesség' erényét is. Mindebben a személyiségét meghatározó 'tisztesség' vezérelte, ennek révén vált a szembeszegülés és cselekvés hőségé.” Faludy György verse nemcsak a történelmünk szabadsághősei közé emelt mártír miniszterelnök emléke és politikai életműve előtt tiszteleg, de egyszersmind „a magyar forradalom történelmi nagyságát is kifejezi”. A Faludy-vers zárata egészen briliáns módon érzékelteti a Nagy Imre kivégzésétől datálható új időszámí-

tás kezdetét:”Azóta újra mellbeteg,/ keszeg varróleány a nappal/ s izzadt ringyók az éjszakák,-/ ám néha félálomban este/ szemembe hull egy fény-nyaláb:/ talán a láthatáron villan,/ vagy egy reflektor inceleg,/ a szomszéd utcán a villany,/ de lehet, hogy a cvikkered”(Nagy Imre).

A Nagy Imre alakját idéző és/vagy legendásító versek közös törekvése a „személyiség mélyítés, elvekkel, eszmékkel, tartással való feltöltés” (Görömbei András), egyszersmind a nemzet lelkiismeretének kondicionálása, az emlékezés erősítése a felejtéssel szemben. Az emlékezés és emlékeztetés révén, kibeszéletlen traumáink és hiányérzeteink ébrentartása révén lehetnek a költők a „reménység helytartói”, az ép lelkiület és tiszta tudat hordozói. A konszolidáció megrohadt békéjét és morális válságát ostorozó versek voltaképpen a hatalommal 1956 után megkötött egyezség fölmondását is jelentik azon megfontolás alapján, hogy a múlttal való szembenézés, a történelem tisztázása nélkül nem lehet új és rendezett világot teremteni.

Ebben a folyamatban meghatározó szerepe volt Nagy Gáspárnak, aki „az igazság kimondásával segített lebontani a hazugságra épített politikai rendszert”(Görömbei András). A költő egyik „rendszerválto” verséből idézek: „egyszer majd el kell temetNI/ és nekünk nem szabad feledNI/ a gyilkosokat néven nevezNI!”(Öröknyár: *elmúltam 9 éves*). Szokolczay Lajos szavaival a gyilkos megnevezésére szólító modern ballada és a másik megkerülhetetlen vers (*A fiú naplójából*) bátorsága nélkül nincsen – legalábbis folyamatában nincsen – 1956-os magyar irodalom. Ráadásul Nagy Gáspár Kossuth-díjas költőt 1956 szelleme már jó ideje s mindmáig fogva tartja, lírájának jelentékeny része ebből a témakörből származik. Egyik legutóbbi, viszonylag szűk körben ismert kötete (*Nem szabad feledNI – Versek 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára*, Püski, 2002) csaknem nyolcvan, a forradalom eseményeihez kapcsolódó, illetve annak szellemében készült verset tartalmaz. Nagy Gáspár a versek mindegyikében a történelmi amnéziával, az össznépi múltfelejtéssel és kedélyes közönnyel dacolva a nemzet önvédelmi reflexére, illetve mentális egészségére helyezi a hangsúlyt. Legutóbbi katartikus műve, az oratorikus emlékezés 1956 vértanú hőseire alcímet viselő *Október végi tiszta lángok* című hétrészes verskompozíció, amely a költő e tárgy körben született műveinek lírai szintéziseként tarthat számot sokak érdeklődésére (Új Forrás 2005/8). Befejezésként a „tisztaságot sugárzó és tisztaságot követelő” versfüzér utolsó, *Lux aeterna* című darabját idézem: „A lángok forró szívéhez értem,/ nincs, nem is lehet már több/ ellobbanó pillanata ennek az útnak./ Élők: mutassátok föl a világnak,/ s a hunyorgó égi csillagoknak/ a mi hőseinket, szent halottainkat,/ akik most már jobban ragyognak/ és fényük egyre fényesebb lesz,/ ahogy megéri áldozatukat a nemzet,/ ha századonként legalább egyszer/ fölkel és nem riaszthatja semmi fegyver.../ Ekkor nagy lesz és hatalmas,/ tántoríthatatlanul forradalmas,/ bukásaiban is büszke, méltóságos.../ Azt súgja: csak a holtak igazára hallgass,/ mert az október végi tiszta lángok/ szívébe égették a szabadságot!”